

Ինչ պիտի ըլլար եթէ կարենայինք հասնիլ 2000 աստիճան զորդէն վար ցըրտութեան մը. մենք չենք գիտեր զայն: Նշանակենք միայն որ, եթէ կազ մը ճընշումի տակ դրուելով կը հեղուկանայ, ամենէն աւելի զօրաւոր ճնշումներն չեն կրնար երբէք մարմին մը հեղուկ վիճակէն հաստատուն վիճակի փոխել, ինչպէս ցուրտը որ յատկապէս կը պնդացնէ մարմիններն և անշարժ կը դարձունէ գոնէ արտաքսապէս անոնց հիւլէներն, որոնք այնքան յուզեալ են կազերուն մէջ և խիստ շարժուն հեղուկներուն մէջ: Մենք դեռ շատ ուսանելիք ունինք, ուրեմն, ցուրտին առաջ բերած արդեանց վրայ և գտնելու ցրտութեան առատ աղբիւրն որ գիտութեան համար շահաւէտ ըլլայ, ինչպէս եղած է իրեն համար ջերմութեան՝ զօրաւոր աղբիւր մը ունենալը:

ԴԻԻՄԱ. ճառք և ներդրող ակադեմիական:

ՊԱՏՄՈՒԹԻՒՆ

ՀՌՈՄԱՅԵՑԻՈՅ

(Շար. տես. 1917 թվ. էջ 183)

~

Տարկութիւնս Գոռոզ տես-
ԱՐՍԻԱՅԻ նեւով որ Հոռոմի մէջ լա-
ՊԱՏԵՐԱԶՄԸ բաժնաւորութիւնը պա-
րապի ելաւ, ուզեց զէնքի
զօրութեամբ բաղդը փորձել. ուստի, իտ-
րուրիայի Վէյյա ու Տարկութիւն քա-
ղաքները զրգոնց և ոտք հանեց: Ճակա-
տամարուր խմբուեցաւ Արաիս անտառին
մէջ, ուր Տարկութիւնս մէկ որդին տես-
նելով հեռուէն Բրուտսը՝ իսկոյն անոր

վրայ խոյացաւ: Երկուքն ալ այնպիսի կա-
տաղութեամբ մաքառեցան իրարու դէմ՝
որ զիրար սպաննեցին: Սակայն Հոռոմ-
այեցիք յաղթեցին և Բրուտսը փառաւոր
հանդէսով թաղեցին: Հոռոմի տիկինները
տարի մ'ամբողջ Բրուտոսի վրայ սուգ
բռնեցին՝ Լուկրետիայի պատիւը պաշտպա-
նած ըլլալուն համար:

Դիւհազուրկ թագաւորն
ՊՈՐՍԵՆԱ այս անյալող փորձէն
ՀՌՈՄԻ ԴԵՄ չյուսահատելով՝ Ետրու-
րացոց կուսիւն քաղա-
քին Պորսենա թագաւորին ապաւինեցաւ,
որ հզօր բանակի մը զւելին անցած Հոռ-
ոմի վրայ արշաւեց: Այս անգամ Հոռոմայե-
ցիք յաղթուեցան: Պորսենա՝ քաղաքը պա-
շարեց ու յարձակումով գրաւեց Յանի-
կուլոն բլուրը (507): Թաղթական արքան՝
ազնուականներէ պատանդներ առաւ, սուրբ
դրաւ Հոռոմայեցոց վրայ ու ալբիլեց անոնց
զինաշինութիւնը: Յետոյ ընթացքը շարու-
նակելով՝ ուզեց Լատիւններն ալ նուաճել,
բայց յաղթուեցաւ և կուսիւն քաշուեցաւ:
Թէպէտ Հոռոմայեցիները վերստին անկա-
խութիւնը ձեռք բերին, սակայն կորսնցու-
ցին Լատիւնի վրայ իրենց ունեցած տի-
րապետութիւնը: Վոլսկացիք, Եկուսացիք,
Հեռնիկացիք և Լատիւն, — որ Տարկութիւնս
Գոռոզի ժամանակ հռոմէական զերիշխա-
նութեան տակ մտած էին, — ինքնազուլիս
հռչակուեցան, ու Հասարակապետութեան
երկիրներն ամփոփուեցան դարձեալ Հոռ-
ոմի արուարձանին մէջ:

Փառասէր Հոռոմայեցիք՝ յաղթող թշնա-
միէն երբէք խաղաղութիւն չխնդրելու
սկզբունքով սոգորուած, և Հոռոմի ան-
պարտելի ըլլալու գաղափարը չպղտորելու
համար՝ բանաստեղծական զրոյցներով ի-
րենց կրած պարտութիւնները ծածկեցին,
ինչպէս ակներև կը տեսնուի Պորսենայի
հետ ըրած պատերազմին մէջ:

1. Ռաուլ Բիկտէ զուիցիացի գիտնականը ծնեալ
1842 թվականի մէջ, յաջողեցաւ աւելի քրտազոյն օգտաւո-
նումներ իրականացնել քան որքան իրմէ տառիչներն
կրցած էին ձեռք բերել:

« Պորսենա, կը պատմէ զորջը, կածա առաւ Հոռոմի
առջև փաշ մարտիկ մը, Որտոտիս կոկորս, միայնակ
պաշտպանեց Տիբերիոսի փայտէ կամօրէջը՝ ետրուրակե-
րանակին դէմ, ժամանակ տուաւ Հոռոմայեցոց՝ որ կա-

մուրջը փցցնեն, Այն ատեն ինք զենքով գետը նետուեցաւ ու Լողալով դիմացի ափն անցաւ: Հոռո՛ղից ազնիւ երախտագէտ՝ անոր արժանը կանգնեց:

Երբ սովը քաղաքին մէջ սաստկացաւ՝ ուրիշ քաջ Հոռո՛մայեցի մ'ալ, Մուկիտս երեսասարը պատրիկը, վեռնից իր անձը գտնել իր հայրենիքն ազատելու համար, Ելաւ Հոռո՛մն՝ զգոսաններուն տակ ծանկած դաշտնով մը՝ և խառնուեցաւ Պորսնեան ջըլապատող ամբոխին մէջ: Հոն ատենադպիր մը Թազաւորին ցովը նստած՝ զօրաց ոռնիկ կը բաժնէր: Մուկիտս կարծելով թէ Թազաւորն անիկայ է՝ դաշտին հարուածով մը զայն սպաննեց: Շուտ մը բռնեցին զինքը՝ Թազաւորին առէն տարին: — Էս եկայ որ զօրեզ սպաննեմ, ըսաւ նա, բայց խարուեցայ, սակայն զիացիր որ ինձի պէս 300 կարծե՛մ ալ երգունքներ են զօրեզ մեղսնելու: — Այ ցուցնելու համար թէ Հոռո՛մայեցի մը ո՛չ մահէն և ո՛չ ալ տանջանքներէն կը վախճայ, իսկոյն ձեռքը կարկռոց խարոյկին մէջ ու այրեց, առանց ցաւ մը ցուցնելու: Պորսնեա, յուզուած ու սարսուփած՝ ազատ թողուց Մուկիտը, որ տաւա Սկեւոլա (Չարժժոնեայ) մականունը, և խաղաղութեան դաշինք կապեց Հոռո՛մայեցու հետ ք:

Վեր՝ և երկիրն երկնքէն վար մնայ՝ Հոռո՛մի և Լատիններու մէջ խաղաղութիւն պիտի ըլլայ: Անոնք մէկմէկու դէմ զէնք պիտի չբարձրացնեն, և Թոյլ պիտի չտան բնաւ որ Թշնամին իրենց հողին վրայ տորք դնէ: Անոնք իրենց բոլոր ուժերով իրաւրու օգնութեան պիտի հասնին: Աւարն ու զրաւուած երկիրներն երկու հաւասար մասի պիտի բաժնուին, մին Հոռո՛մայեցուց՝ իսկ միւսը՝ Լատիններուն համար ք:

Հոռո՛մական սաղաւարտներ.

Իջերունի աքսորականը՝
ԼԱՏԻՈՆ իր գաղափարին վրայ յաւանտ՝ յետին հիգ մ'ալ ըսաւ Լատինները բռնելով

իր կորուսած Թազին պաշտպան: Լատիններ բոլոր դաշնակից քաղաքները զէնք առին Հոռո՛մի դէմ (496): Իջերակոյտը նեղը մտած՝ զիկտատոր անուանեց Ալուս Պոստումիոս, և Հոռո՛մի բազը լիազօր իշխանութեամբ անոր յանձնեց: Հեղգիլլոն լճակին ցով տեղի ունեցաւ արիւնահեղ պատերազմ մը, ուր Հոռո՛մայեցի զօրավարները՝ բաց ի զիկտատորէն՝ ինկան դաշտին վրայ: Թէպէտ անորոշ մնաց պատերազմը, սակայն Լատինները քաշուեցան: Իսկ Տարկունիոս Գոռոզ հոն իր վերջին որդին անոր յանձնեց, և ինքն ալ նիզակի հարուածէ մը ծանրապէս վիրաւորուած, խորտակուած յոյսերով քաշուեցաւ Կոսմա, ուր մեռաւ անմիթեար (495):

Երեք տարի վերջ, Հոռո՛մայեցուց ու Լատինացուց մէջ դաշինք կնքուեցաւ, որով Լատիններն իրաւունքով ու պատուով հաւասարեցան Հոռո՛մայեցուց (493): Այս դաշինքը, որ պղնձէ սիւնի մը վրայ արձանագորուած էր, հետագայ պայմաններն ունէր. «Ո՛րչափ ատեն երկինքն երկրէս

Թէպէտ Հոռո՛մի և Լատինների ճակատամարտին մէջ տարկուե-

նեան տունը բոլորովին քնուեցաւ և Հաւասարակապետութիւնն իր անհաշտ Թշնամիէն ազատեցաւ, բայց Հոռո՛մի մէջ՝ աւելի քան երբէք՝ սկսան ներքին կոխներ բորբոքիլ: Թազաւորներու ժամանակ՝ աւելի պատրիկներու բռնութեան դէմ Թազաւորը պաշտպան ունէր, իսկ արքունի զահին անկումով՝ զոռոզ պատրիկները ռամկին դէմ զիկտատոր մ'ալ զրին, աւերտ առջև փակելով բողոքի ամէն ձայն: Չարագոյն բան մ'էր նաև այն՝ որ պատերազմներու պտուղը պատրիկները միայն կը քաղէին, իսկ ռամկին ոչ միայն բան մը ձեռք չէր ձգեր, այլ իր թշուառութիւնն օր ըստ օրէ կ'աւելնար: Վասն զի պարտաւոր էր ռամկին՝ իբրև տէր սեպհական կալուածներու՝ տուրք վճարել և առանց ռոճկի զինուորագրուիլ, ուստի ճարձատած, պատրիկներէն փոխ դրամ կ'ուզէր, խոստանալով պարտքը վճարել, ու

նեցած կալուածը գրաւ դնել և առած դրամին ալ հարիւրին տասներկու տոկոսը հատուցանել, թէ որ առաժիկը ժամանակին չարեհնար տոկոսը վճարել՝ սոսկալի էր օրէնքը: Անգութ պարտատէրն իրաւունք ունէր ծախելու ո՛չ միայն անոր տնակը, կալուածն ու բոլոր ունեցածը, այլ նաև անոր կիներն ու որդիքը, ու մինչև անգամ զինքն ալ կրնար վաճառել:

Ռամիկը տեսնելով որ Մերակոյտն ու պատրիկները զինք խոստումներով միայն կ'օրօրեն, և օրէնք մ'ալ չկայ պարտատէրներուն զօջաքաղութիւնը չափաւորող, ըմբոստացաւ, և այսպէս երկու դասակարգերուն մէջ, պատրիկին ու ռամիկին, սկսաւ այն մոլեգին ու անմոռանալի պայքարը, որ երկու զար տեք (496-800), և եղաւ կուի մը իրաւունքի ընդդէմ բռնութեան, և հաւասարութեան՝ ազնուապետութեան դէմ, ու վերջացաւ ռամիկին կատարեալ յաղթութեամբը:

Այս ընկերային պայքարին վրայ Հոռմայեցիք ստոյգ բան ու չէին գտեր. իւրենց յայտնի էին միայն պաշտօնեաներու անունները, քանի մ'օրէնքներ և քանի մը թուականներ: Բայց շատ մը զրոյցներ կը պատմէին:

Ահա թէ ինչ կ'ըսէին պայքարին ծագման վրայ:

«Հոռմ պատերազմի բռնութեան էր Ալուկեանց հետ: Սարիսաթի Ապպիս Կզօքիս հիւպատոսը, իրօրս ու դաժան, զենքի տակ կանչեց բոլոր պատերազմիկները: Յանկարծ հրապարակի վրայ երևան ելաւ վատոյժ ու վերցերով ծածկուած հարկերապետ մը: Սա իր առջև հաւաքուած ամբոխին նկարագրեց իր պատմութիւնը: — Բոլոր կենաց պատերազմներու մէջ անցուցի, քանակութեամբ անկասածանաբար մէջ մտայ, բայց թշնամիները բռնէր արտօնք ապականել, անախ այրել և հօտերս զոգցել տարել են. վրաս դրուած տուրքը վճարելու համար՝ ստիպուեցայ զրամ փոխ առնելու. պարտքերս քանի գնացին՝ տոկոսը վրան զարնելով շուացան. նախ հօրմէս մնացած կալուածս պարտատէրներն առին, յետոյ բոլոր գոյքերս զրաւեցին և պարտատէքս զիս բռնեց, շղթայի զարկաւ ու դաժնի պէս վարտեցաւ հետս: Ահա թէ ինչ կերպով կը վարձատրուին հարկերից պաշտպանները: — Այս խօսքերը կ'ըսէր ու կուրծքը բացած կը ցուցէր, որ քաւազանի հարստաներուն տակ կապոյտ դարձել էր ու արեւն կը վազէր:

Այս ցաւալի տեսարանին առջև խուժանն իր դարձը՝ Քը պոթկաց և ընչ մնաց որ հոն հրապարակի մէջ զգուշուող պատրիկները զգիչ զգիչ ընէր: Միւս հիւպատոսը խօսք տուաւ ռամիկին իր արտոնէրներու գոհացում ապաւ, և սա հնգազնեցաւ ու պատերազմի գնաց, բայց վերադարձին՝ Մերակոյտը մերժեց ռամիկին իրաւունքը, և հիւսպատաները զայն նոր արեւասեղի մ'առաջնորդեցին:

Երբ բանակը Հոռմէն դուրս ելաւ, ռամիկէն 18,000 չոգի պատրիկներէն բաժնուցան և Հոռմէն երեց մզոն հետո: Անիոն գեմէն անդին Նոսիթակաճ յեղած վրայ քաշուեցան և չուգեցին Հոռմ վերադառնալ, որպէս զի իւրենց բանակներով ու արեւնով պատրիկներուն հարստութիւնը չաճեցնէն, Մերակոյտը սարսափած՝ որ քաղաքը թափուր պիտի մնայ իր ընկալիկներին՝ պատգամաւոր դրկեց ռամիկին Մենեկիս Աքրիպպա իմաստուն սնկերի տուը, որոնց պատմեց անդամներուն ու սատմոցին առակը: — Որ մը, ըսաւ նա, անդամները ստամոցսն ազատամբեցան՝ ըսելով թէ ինչո՞ւ համար մեք աշխատինք ու ստամոցը վայելէ, ուստի անոնց զաղբեցան աշխատելէ, բայց ստամոցը մնալով չաճեցով՝ մարմինը տկարացաւ, ու անդամներն այսպէս իրենց ապատարուեան պատճիւր կրցին: Մերակոյտը ժողովրդեան ստա. մըքն է, իսկ քաղաքացիները իր անդամներն են: — Ռամիկը համոզուեցաւ ու վերադարձաւ ի Հոռմ: Մերակոյտը խոստացաւ իրեն պետք տուլ՝ զինք պաշտպանելու համար»:

Այսչափ ստոյգ է որ՝ այդ ժամանակները Հոռմի մէջ քաղաքային նոր պաշտօնատարներ կարգուեցան, այսինքն ցեղապետներ, որ ռամիկին Տրիթաւն կոչուեցան: Ի սկզբան երկու էին (494), աւելի ուշ չորս եղան (471): Ասոնք ռամիկներէն կ'ընտրուէին մէկ տարուան համար. իրենց պաշտօնն էր ռամիկին շահերը պաշտպանել պատրիկներու բռնութեան դէմ:

Հոռմի բանակներէն ԱԳԱՐԱԿԱՅԻՆ ԱՌԱՋԻՆ ՕՐԷՆՓԸ աշխարհակալուած հողերէ՝ կը կազմէին հոռմական ժողովրդեան հասարակաց կարամած ըսուածը: Մերակոյտն այս հողերը շահագործելու համար վարձու կու տար ամենէն բարձր գին տուողին: Միայն պատրիկներն ու հարուստներն էին որ այդ հողերը կը վարձէին, բայց ժամանակի ընթացքի մէջ՝ Մերակոյտին ու վարձակալներուն միջև գոյացած համաձայնութեան մը շնորհիւ՝ վարձքի հատուցումը դադրեցաւ և հասաւ

բակաց հողերն առանձնականաց սեպհա-
կան կալուածներ դարձան:

Այս անիրաւութեան դարման մը տա-
նելու համար և ուսմին սիրելի ըլլալու
մտքով, Սյուրբիոս Կասսիոսը, յայթոյ՝
և երեք անգամ հիւպատոս ընտրուած՝ առա-
ջարկեց որ հասարակաց հողերէն մաս մը
բաժնուի ուսմին ու վարձուողները ֆե-
ցած հողերուն համար իրենց տուրքը կա-
նոնաւորապէս վճարեն: Ասկէց սկսաւ ա-
զարակային օրէնքի (lex agraria) առաջին
կոնները:

Բայց որովհետեւ հասարակաց հողե-
րուն յափշտակութիւնը պատրիկներու
հարստութեան զխաւոր աղբիւրն էր, և
մեծերը կը տեսնէին թէ իրենց շա-
հերը վտանգի տակ են, սաստիկ
կատոյեցան Կասսիոսի դէմ և հա-
մոզեցին զիրաւահաւան ուսմին՝ ը-
սելով թէ նա մասնիչ մ'է: Երբ
Կասսիոս պաշտօնէն ելաւ, պատ-
րիկներն ամբաստանեցին զինքն
իրեւ թագաւորութեան հետամտող:
Դատապարտուեցաւ ու զխաւտուե-
ցաւ (486):

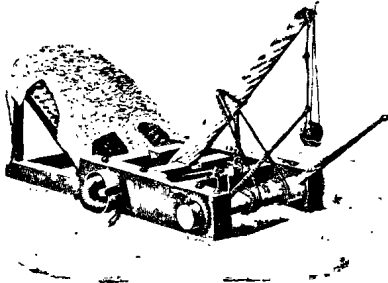
Ազարակային օ-
րէնքն անգործա-
ղիւի մնաց: Տըի-
բուն մը միայն

համարձակեցաւ անոր վրայ խօսիլ,
և որ յանկարծ մեռած գտնուեցաւ իր ան-
կողին մէջ: Սարսափէ սմբած՝ ուսմին ու
տրիրունները լռեցին: Միայն հարիւրա-
պետ մը՝ Պուրբիոս Վալերիոն՝ քաջութիւնն
պետեալ բողոքելու, և առաջարկեց նոր օ-
րէնք մը՝ իր անունով Պուրբիոս օրէնք
կոչուած, որ երկու յօդուած կը պարու-
նակէր: ա. Ո՛չ թէ պատրիկները՝ այլ ուս-
միկը միայն ընտրէ իր տրիրունները: Ի-
նչ ուսմին ալ իրաւունք ունենայ քուէար-
ուութիւն ընելու և օրէնքներ ղենելու, և
սասիկայ ըսուեցաւ ժողովրդական վճիս
կամ քուէարկութիւն (plebiscitum):

Պուրբիոս օրէնքը մտքերը խռովեց,
վասն զի անով պատրիկներն իրենց ազ-

դեցութիւնը կորսնցուցին տրիրուններու
վրայ. ուստի երկու կարգերն իրարու
հետ ձեռք ձեռքի եկան և փորձով մէջ
արին վազեց: Այսպիսով Կոթիոս, զո-
ռոզ ու վառվռուն հիւպատոսը, որ ցե-
ղովն հանդերձ ուսմին թշնամի համա-
րուած էր, փախչելով հագիւ մահէն ա-
զատեցաւ: Մերակոյտը պարտաւած՝ պու-
րեան օրէնքը վաւերացուց (471):

Յառաջագոյն Հոմի մէջ
գրաւոր օրէնքներ չկային,
ՏԱՍՆԱՊԵՏԻ միայն պատրիկները զի-
տէին աւանդական հին
բանաձեւերն ու քմահաճոյքով դատերը կը
տեսնէին: Ռամիկը յամառութեամբ գրա-

Բաղիստը՝ անուշակաւ ուղղագործի մը:

ւոր օրէնքներ պահանջեց, պատրիկներու
անսանձ իշխանութեան չափ մը ղենելու
համար: Տըիւստիոս Արաւ տրիրունը (482)
«Ժողովրդեան վճիս» մը քուէարկել տուաւ:
Հինգ անձերէ բաղկացած յանձնախումբի
մ'ընտրութեան համար, որու պաշտօնը
պիտի ըլլար Սրիւագիտը մը խմբագրել՝
իր սահման հիւպատոսական իշխանու-
թեան: Արաւի առաջարկը մեծ յուզում
յուռաջ բերաւ: Մերակոյտը, հիւպատոսներն
ու պատրիկները տասն տարի շարունակ
կատաղի դիմագրութիւն մ'ըրին, բայց
ոսմին իր որոշման վրայ հաստատուն
կեցաւ և նոյն տրիրունները վերահաստա-
տեց: Մերակոյտը՝ անգոր բողոքի ձայնը

խզդելու, ընդունեցաւ տերէնտիւնիւն առաջարկը, պայմանով որ նոր օրինագիրը խմբագրողները տասն անձեր ըլլան և բոլորն ալ պատրիկ: Այսպէս 451 մայիս 15ին «հարիւրաւորաց ժողով»ն ընտրեց տասն բացառիկ ասենակալներ, որոնք կոչուեցան Տասնապետք (decemviri legibus scribundis): Ասոնք եղան միայն

թեանց մէջ գործածուելիք բանաձևերը¹, Տասնապետները համաձայնութեամբ ու արդարութեամբ հռոմէական պետութիւնը կառավարելով, խմբագրեցին բազմաթիւ օրէնքներ, որոնք փորագրուեցան տասն պղնձէ տախտակներու վրայ, և տարին լինալուն պէս՝ ելան իրենց պաշտօնէն (450):

Հռոմէական զօրակաթներու համազգեստներ:

Հռոմի բարձր պաշտօնատարները, միւսնեւր՝ հիւպատոս ու տրիբուն, իրենց իշխանութիւնէն կախուեցան: Տասնապետները Հռոմի մէջ թագաւորներուն պէս լիազօր իշխանութիւն ունեցան՝ սա տարբերութեամբ՝ որ իրենց իշխանութիւնը մէկ տարուան համար էր: Տասնապետներէն եւրեք հոգի ուղևորեցան Միեմ Յունաստան և Նլլադա, ուր եփեսացի յոյն Հերմոգորոսէն սորվեցան օրէնքներու խմբագրու-

ԵՐԿՐՈՐԻ
ՏԱՍԱՆԱՊԵՏՔ

Առաջին տասնապետներն իրենց յանձնուած գործը ղեկ չաւարտած՝ կարևոր դատեցան տարի մ'ալ տասնապետութիւնը շարունակել: Ապոյիս կողմից նշանաւոր պատրիկն իրեն քանի մը համախոր ընկերներով ծրագիր մը յղացաւ մշտնջենաւոր կերպով Պետութեան գլուխ մնալու, տեսակ մը Սակաւապետական կառավարութիւն հիմնելով: Որչափ որ ասոնք բացարձակ ու անսահման իշխանութիւն ունէին, բայց Ապոյիս ժողովրդեան սիրելի եղած ըլլալով, ճարտարութեամբ օգուտ քաղեց պարագաներէն,

1. Հռոմայեցիք՝ Հերմոգորոսին արձանը կանգնեցին խորհրդարանին մէջ:

ԱՅԼ ԵՒ ԱՅԼ Ք

Հ Ա Ծ

և որովհետև նախապահ էր ժողովներուն, կրկին զինք ընտրել տուաւ հալածակ սու-
զորութեան, ու իրեն հետ միասին ինն
հատ այնպիսի անձինք՝ որոնք իր ձեռքին
մէջ կայր զործիքներ եղան:

Բայց 450ի տասնապետները զեղծան
այս անգամ իրենց իշխանութեամբ՝ մէկ
մէկ բռնաւորներ դառնալով: Առաջին տաս-
նապետութեան ժամանակ՝ տասնապետնե-
րէն երիցագոյնը միայն իր առջևէն կը
բաւեցնէր տասներկու նուիրակներ, իսկ
միւսները միայն բարապան մը (accen-
sus): Երկրորդ տասնապետութեան միջոց՝
ամէն մէկ տասնապետի առջևէն կ'եր-
թային տասներկու նուիրակներ, տապա-
րը գաւազանաւոր խուրձերու մէջ դրած:
Այսպիսի անձնապահ գունդէ մը շրջապա-
տուած՝ սարսափ կը տարածէին Հռոմի
վրայ:

Երկրորդ տասնապետներն աւելցուցին
օրինաց երկու նոր տախտակներ առաջին
տառերուն վրայ, որոնք ցուցադրուեցան
փորձերի մէջ, որպէս զի ժողովրդը տե-
ղեակ ըլլայ անոնց և հասկնայ թէ բոլոր
քաղաքացիները, ըլլայ պատրիկ ըլլայ ու-
միկ, հաւասար են քաղաքական ու ոճրա-
գործական օրէնքներու առջև: Այս օրէնք-
ները, — որ հին սովորութիւններէ առ-
նուած ըլլալով բրտազոյն էին, — կուռե-
ցան Օրինաց տասներկու տախտակներ, և
եղան խարխիւր Հռոմի հասարակաց իրա-
ւունքին և առանձնական իրաւունքին:

Շար.

Հ. Ս. ՏԵՐ-ՄԱՂԱՍԵԱՆ

Պր. Յ. Ջամբեան ազնիւ մտածումով մը՝
1917ի Բազմամէպի ամբողջութիւնը կը նուիրէ
առ

Cercle Arménien

Kantaret Dikké N. 22

LE CAIRE

Խմբագրութիւնս յօտարութեամբ կը նուիրէ՝
Բորգ-Սայիսի «Սիսուան» վարժարանին՝ 1916ի
Բազմամէպի պատկերազարդ հատորը և կը շա-
րունակէ յղել 1917ի լոյս տեսած և տեսնելիք
պրակները:

Աշխարհիս վրայ միշտ, հացի խնդիրը՝ ան-
հասնելու և ազգերու կենսական հարցը եղած է:
Ամէն ոք կ'աշխատի օրական հացն ապահովելու:
Պետութեանց ղեկավարներ կը շնանան իրենց բը-
նակութեանց տարեկան արմտիքը ապահովցնել:
Յորենի մշակութեան անյարմար կամ անբաւա-
կանի հոգեր ունեցող Տէրութիւններ, ինչպէս են
Նորվեգիա, Անգլիա, Հնդկաստան, Գերմանիա,
Ջորժիան, Պենինթա, Իտալիա, Թուրքիա,
Յունաստան և այլն՝ ցորեն և արմտիք ներմուծ-
լու համար կը դիմէին Ռուսիոյ, Ամերիկայի,
Ռումանիոյ և այլ Պետութիւններու կամ գաղ-
թավայրերու վաճառականներուն:

Ներկայիս մէջ կեդրոնական կայսրութիւնը
սովման ըլլալու դատապարտուած են՝ քանի
որ ծովերու և ցամաքներու պաշարումը հնազանդ
աւելի խստանալու հետ է: Գերմանիան՝ բոլոր
նիզակակիցներուն թէև ռազմիկ և ազամամթերթը
հասցնելու ատակ է, բայց ոչ որին կարող է
փութը մը հաց շնորհել. տիրապետած ամէն եր-
կիրներու սննդաբար իրեղենները կը գրաւէ, նի-
զակակիցներու պաշարները իրեն կը սեպահա-
նէ, փոքր ազգերը մէջնադէն շնջելու չի խցար՝
գինաւով որ միլիոնաւոր բերաններ ալ կը
նոց ունենէ պիտի դադրին, և անոնց նոցը գե-
մաններուն պիտի մնայ: Գերմանիոյ պատե-
րազմի սկիզբէն ի վեր ըմբռնելով իրենց սպառ-
նացող սովի մեծ վտանգը, կազմակերպեցին բը-
նակութեանց սննդառութեան սահմանափակ կա-
նոնադրիւններ: Ստիպուեցան ստեղծել հաց չի-
նելու նոր խառնուրդներ:

Լրգանի համալսարանի բժիշկներէն մին Ad.
Combe, Bibliothèque Universelle հանդիսի
ղեկտեմերի վերջին պրակին մէջ, Գերմանական
նորանոց հացերու մասին հմտալից յօդուած
մը գրած է: Կը համառօտենք հետեւեւները.

ՅՈՐԵՆԻ ՀԱՅ

Պատերազմէ առաջ ամէն աշխարհ ցորենը երեք
ոնով օգտի կը բերեր. — Ա. Անաստաններու
սննդառութեան կը ծառայէ. (Գերմանիա՝ 2
միլիոն տակառապի ցորեն կենդանիներու կը
կերցնէր): — Բ. Արհեստական օսլայ և ալքոհ
կը պատրաստուի ցորենէ՝ անոր սպիտը (album-
mine) փճացնելով: (Գերմանիա տոյն նպատակին
համար 22,600 տակառապի ցորեն կը գործա-
ծէր): — Գ. Մարդու սննդառութեան կը ծա-
ռայէ, քանի որ հաց, ալիք, հայտնիք (մաքա-
նա), թեփ, կորկոտ և այլ նմանիք ցորենով կը
պատրաստուին: (Գերմանիա 4.259.000 տակա-
ռապի կը սպառէր ամէն տարի):

Պատերազմ սկսելէ ի վեր, ամէն պետութիւն,